

Zlatko Ugljen – graditelj arhetoposa

Svjedočanstvo jednog učenika

U sarajevskoj Umjetničkoj galeriji 7. februara 2026. godine promovirana je knjiga *Zlatko Ugljen – arhitektura/ kritike/ osvrti/ intervjui* u izdanju Dobre knjige iz Sarajeva. Redakcija *Dijaloga* objavljuje autorizirana izlaganja akademika Nikole Bašića, prof. dr. fra Marka Karamarića, prof. dr. Erdina Salihovića, književnika Mile Stojića i prof. dr. Nine Ugljen o knjizi ovog velikog arhitekta, redovnog člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Pisati o Zlatku Ugljenu za mene je čast, ali i teret odgovornosti. Pisati o vlastitom učitelju, o čovjeku koji me je kao studenta uveo u čaroliju arhitekture, znači suočiti se s onim što ne može stati u riječi. On je u mojem formativnom dobu, prije nego što će me životna stvarnost stvrdnuti, otvorio prostor u kojem arhitektura nije bila disciplina, nego duhovno stanje – zanos otkrivanja i radost stvaranja.

Zlatka sam upoznao na drugoj godini studija, kad je bio asistent na katedri profesora Fincija. Već tada je uživao status legende. Njegovo sam djelo prvi put prepoznao u kulturnoj kafani „Galerija“ – i tada sam odlučio: on će biti moj učitelj. Ušao sam u njegovu grupu u velikoj crtaoni gotovo kriomice, ali taj je trenutak zauvijek usmjerio moj arhitektonski put.

Zlatkova pedagoška metoda bila je šutnja koja govori. Nije držao predavanja, nego je crtao. Riječi su mu bile rijetke, ali su njegove skice govorile sedam jezika: bile su instruktivne, poticajne, virtuozne, poetske. Taj nijemi govor masne grafitne mine i njezin trag na bjelini skic-papira bio je propuh koji otvara prozore uma – bio je njegova osobna metoda. On nas nije učio govoriti o arhitekturi; učio nas je misliti i osjećati prostor.

Ugljen nikad nije bio učitelj manifesta ni javnih rasprava. Sve do svojih poznih godina ostao je djelatni, a ne govorni čovjek. Njegova tišina i dalje je njegova filozofija. Uvijek je više vjerovao u djelovanje nego u objašnjavanje. Zato nije ostavio priručnike ni udžbenike, ali je ostavio generacije arhitekata koji su od njega naslijedili ono nenapisivo – osjećaj za kulturu prostora.

O Ugljenovoj singularnoj pojavnosti na bosanskohercegovačkoj arhitektonskoj sceni pisano je s različitih motrišta, ali je to uvijek bilo usredotočeno na ocjenu njegova graditeljskog opusa. U pravilu je izostao dublji uvid u doprinos njegova samosvojnog pedagoškog djelovanja u profilaciji

* Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, bma.nikola@gmail.com

arhitektonsko-urbanističke škole u tadašnjoj Nahorevskoj 2, ali i na širu percepciju arhitektonske kulture koju su uzduž i poprijeko Bosne i Hercegovine – a u velikom opsegu i izvan nje – pronosili njegovi učenici. Učinci njegove fluidne pedagogije ostali su implicitni, pohranjeni u kreativnim kapacitetima i misaonim rasponima njegovih učenika. I mada nikad nećemo moći egzaktno procijeniti doseg Ugljenova edukacijskog supstrata, siguran sam da ćemo se svi složiti kako je njegov učiteljski autoritet prožeo cijeli regionalni prostor, učinivši ga kulturnijim i duhovnijim.

UGLJEN NIJE KRITIČKI REGIONALIST

U ovom kratkom i vrlo osobnom osvrtu na Ugljenovo djelo neću se pojedinačno osvrnati na kapitalna djela iz njegova impresivnog opusa, jer su o tome na različite načine i s različitih pozicija pisale osobe s najvišim kompetencijama. Međutim, ne mogu propustiti ovu prigodu a da ne izrazim sumnju kako su neki kritičari propustili proniknuti u dublje razumijevanje Ugljenova umjetničkog prosedea, ostajući na općim mjestima – zapravo, na općim hvalospjevima njegovoj poetičnoj skulpturalnosti, likovnoj decentnosti i zavičajnoj pripadnosti. Većina tih kritičara gotovo po automatizmu svrstala je Zlatka Ugljena u Framptonovu paradigmu kritičkog regionalizma. To je, po mom uvjerenju, plošna i površna klasifikacija. Takvo svrstavanje više govori o potrebi kritičara da, odgonetavajući Ugljena, umire nemir vlastite nesigurnosti nego da proniknu u pravu prirodu njegova stvaranja.

Zlatko Ugljen jest arhitekt koji djeluje u regiji, ali njegova arhitektura ne pripada geografiji, nego ontologiji. Nije mu bitno u kojem će se prostoru ostvariti – u Visokom ili u Jeruzalemu – jer njegovo mjesto nije zemljopisno, nego ontološko: to je mjesto susreta čovjeka i kozmosa. Taj tip prostora okuražio sam se imenovati *archetopos* – ishodišno mjesto u kojem se čovjek upisuje u svijet, oblikujući ga kroz arhitekturu kao duhovni i prostorni čin.

Ugljen nije apologet regionalizma, nego arhitekt arhetoposa. Stane Bernik to je precizno uočio kad je napisao da je Ugljen sposoban sintetizirati različite kulture i stvarati mjesta duhovnosti koja prelaze konfesionalne nominacije. Upravo zato njegova arhitektura nadilazi puku pripadnost prostoru – ona pripada čovjeku kao biću koje stvara smisao. Zašto bi netko tko spaja različite kulture, tko u prostoru izražava univerzalno, bio reduciran na romantičnog regionalistu? To nije samo nerazumijevanje – to je nepravda.

ARHITEKTURA KAO JEZIK I POEZIJA

Kad o arhitekturi govorimo kao o komunikacijskom mediju, moramo razumjeti njezin jezik. Arhitektonske riječi su poznate: zid, stup, svod, svjetlo, proporcija, materijal... Ugljen nije izmislio nove riječi – ali ih je posložio

u novi odnos, u novu sintaksu, kao što pjesnik stavljanjem običnih riječi u jukstapoziciju ostvari onu rezonancu koju prepoznajemo kao poeziju. U njegovoj arhitekturi prostor govori poetično, jer se poznati elementi pojavljuju u neočekivanim suodnosima. To je jezik emocionalne i simboličke snage. On ne traži originalnost u formi, nego u smislu. Njegova arhitektura, kao svaka poezija, napisana je „malim jezikom“ – na jeziku zavičaja – ali s univerzalnim značenjem. Nije imala prevoditelje na „velike jezike“ svijeta i zato nije uvijek i zasluženno prepoznata. Ali to ne umanjuje njezinu vrijednost: poezija ne zastarijeva – ona samo čeka svoga čitatelja.

SEMANTIKA UGLJENOVE ARHITEKTURE

Ono što je još manje istraženo u diskursu o Ugljenu jest semantika njegove arhitekture – sloj značenja koji stoji onkraj likovnosti, materijala i zanatske dovršenosti. Njegova arhitektura jest narativna, ali i apstraktna: apstrakcija s tragovima figuracije. Prepoznajemo tradicijske motive, ali oni su preobraženi iz memorijske u simboličku supstanciju.

Semantički ključ njegove arhitekture leži upravo u njezinoj značenjskoj otvorenosti. Ona nikada ne zatvara prostor u lokalno, nego ga otvara univerzalnom. Međutim, ta otvorenost nije uvijek otključana – naprotiv, sadržana je u tajnom kodu koji se ne otkriva na prvi pogled.

Ugljenova sakralna mistika, njegove svjetlosne zamke kojima se upravlja kao kozmičkim uređajima, nisu zarobljene ni u konfesionalne ni u geografske okvire. Njima Ugljen s lakoćom spaja naprama postavljena čvorišta – Carigrad i Veneciju, Mediteran i kontinentalni svijet, svjetlo i tamu, tradiciju i modernost. Zato njegova arhitektura nije kritički regionalna, nego kulturno univerzalna. U njoj je napet veliki luk između Istoka i Zapada. A u samom ishodištu tog luka stoji rečenica: „Ja pripadam ovom mjestu, ali ovo mjesto pripada svijetu.”

TOTALNI DIZAJN I MORALNI PERFEKCIONIZAM

Zlatko Ugljen nikada nije pristajao na polovičnost. Njegov tzv. totalni dizajn nije – niti je ikad bio – izraz autorske taštine, nego čin moralne dosljednosti. On nije mogao podnijeti da stvar bude nedovršena, da pjesma ostane bez zadnjeg stiha. Sve je moralo biti cjelovito, smisljeno i zaokruženo.

Danas, u vrijeme relativizacije svake vrijednosti i svakog autoriteta, u vrijeme liberalizacije i fragmentacije, u doba lažne demokratske participativnosti, takav pristup može izgledati isključiv i anakron, ali on je bio i ostao Ugljenov izraz odgovornosti prema djelu. Ugljen je i dalje uvjeren da arhitektura mora biti dovršena ideja – misaono i materijalno – jer jedino tako ostaje vjerodostojno svjedočanstvo kulture.

KRAJ ARHITEKTONSKE POVIJESTI

U postindustrijskom dobu sve je postalo potrošna roba – pa i arhitektura. Gubi se njezina intrinzična vrijednost, svojstvo trajanja i pamćenja. Ugljen je to proživio najbolnije u rušenju vlastitih djela – najprije „Ruže”. Sada se to isto događa s Fincijevim „Pelegrinom“ u Kugarima, a crne slutnje nadvile su se i nad Magašev stadion na Poljudu u Splitu. To nisu ekscesi rušenja zgrada koje predstavljaju eminentno arhitektonsko kulturno nasljeđe; to je manifest društva koje prezire vlastitu kulturu. To je kraj arhitektonske povijesti, iza koje će u arheološkim slojevima epoha ostati samo neuništive krhotine stakla i keramike, ali ne i materijalni artefakti kao svjedočanstva duha, jer smo ih sami uništili.

U takvom svijetu Ugljen ostaje bard posljednje epohe arhitekture – posljednji Gospodin Arhitekture koji još zna uživati u osvojenoj slobodi stvaranja, onaj koji vjeruje u smisao oblika i njihovih simbola, u kontinuitet kulture i smislenost one arhitekture kojom je znao označiti neoznačena mjesta i promaknuti ih u kulturne čakre zajednice.

ARHITEKTURA JE KULTURA

U vremenu kada se prostor pretvara u potrošnu tržišnu robu, kad se arhitektura svodi na spektakularni dekor izokrenutih društvenih vrijednosti i izopačenih interesa, jedino što ostaje arhitektima jest ono što im nitko ne može – a i ne želi – oduzeti: kultura.

Ugljenov graditeljski opus nas uči da arhitektura u svojoj biti jest kultura. I još više: da arhitektura nisu samo građevine nego kulture same po sebi. Zato njegova poruka nije samo teorijska nego i egzistencijalna.

Aldo Rossi kaže: „Arhitektura je arhitektura.“ Ja parafraziram: „Arhitektura je kultura.“ A na to će Ugljen: „Arhitektura – to su kulture.”

EPILOG

S osjećajem dubokog poštovanja i zahvalnosti, ovo svjedočanstvo pišem ne kao teorijski analitičar, nego kao učenik koji zna da je dio vlastitog habitusa naslijedio iz tišine svoga učitelja.

Ugljen nije tražio sljedbenike – stvarao je svjedoke.

A nama koji smo ga imali čast susresti, ostavio je trajnu obvezu da arhitekturu mislimo kao kulturu, a kulturu kao prostor slobode.

Zadar, 10. listopada 2025.